

Imme Tonkes vertelt in iedere Arco over haar ervaringen met improviseren als werkvorm in de les. Dit keer laat ze **Saskia Rozeveld** aan het woord over háár ervaringen.

In gesprek met Saskia Rozeveld over improviseren met leerlingen

Imme Tonkes

“Ik weet hoe je viool moet spelen. De leerlingen spelen goed. Maar er ontbreekt iets. Door te improviseren kom ik weer bij de essentie: expressie, plezier, luisteren.” Twee jaar geleden ontmoette ik tijdens het ESTA-congres in Middelburg violdocente en jeugdorkest-coach Saskia Rozeveld. Ze kwam enkele jaren terug met theatersport en muzikale groepsimprovisatie in aanraking. Het gaf haar inspiratie om met nieuw elan te musiceren. Ze is samen met collega's gaan improviseren en met haar viool leerlingen aan de slag gegaan. Om zich verder te scholen heeft zij afgelopen jaar een cursus ‘improvisatiecoach’ gevolgd, waar behalve het ‘vrij spelen’ ook het improviseren in tonale context onderwerp is. We spreken over het waarom van improvisatie. Welke doelen streeft je na? En welke werkvormen zijn geschikt? Aan de orde kwamen de volgende vragen: Welke improvisatie methodieken gebruik je? Wat is het doel? Wat werkt bij je leerlingen en wat niet? Kan je met een jeugdorkest ook aan improvisatie doen?

Saskia begon in 2009 met theatersport. Dit zijn bijeenkomsten waarin improviserend toneel gemaakt wordt. Oefeningen uit de theatersport kunnen vaak worden vertaald naar muzikale opdrachten. Vindingrijkheid en zonder voorbereiding vertrouwen op een inval is het doel. De ervaring van Saskia is dat zij al doende inventiever werd en vertrouwen ontwikkelde. Ze gaf een aantal workshops

aan groepen amateurmuzikanten met diverse instrumenten. Het was leuk om te merken dat de cursisten beter naar elkaar gingen luisteren en op elkaar reageerden. Er ontstonden al snel mooie improvisaties.

Inspiratie vanuit theaterimprovisatie: imitatie en variatie met twee of meer spelers. In theatersport zet je een concrete handeling neer. In de muziek zet je een muzikaal idee neer en houd je dit een tijdje vol. Een tweede speler voegt zich erbij door het muzikaal idee mee te spelen. De eerste speler stopt met spelen en de tweede speler transformeert het muzikale idee tot iets anders.

Je kunt dit met een groep in een kring doen, maar ook met twee personen. Elkaar zien en horen: Laat zes mensen rond lopen en zeg dan: “Er lopen nu drie mensen...” Wat gebeurt er? Zet zes musici bij elkaar en geef als opdracht: “Er spelen nu drie mensen.” Een spannende interactie: Wie beginnen er? Wie stopt en wie valt er in? Omgaan met tijd en stilte (in een groep). Je hebt een minuut en ieder speelt maximaal drie tonen. Je hebt een minuut en je speelt zoveel je wilt. Welke minuut bevat het beste?

Om haar muzikaal improvisatievermogen te ontwikkelen zocht Saskia naar bijscholing en kwam terecht bij de cursus Kobranie. Zo kwam ze in aanraking met *processed improvisation*: Middels een serie afgesproken gebaren kan een dirigent spelers ‘aan’ of ‘uit’ zetten en zo ter plekke een compositie maken. De spelers

zijn alert betrokken, omdat de compositie onvoorspelbaar is, zonder noten op papier. Zij hebben ruimte om de toonhoogte te kiezen, of in solo's te improviseren. De opdrachten zijn leuk om te doen, om los van het papier te komen, samen te werken en het instrument te onderzoeken. Doel is bevrijding van het idee dat muziek vast ligt en kennismaking met een andere klankwereld dan gebruikelijk in de amateurmuziek. Het letten op een dirigent is belangrijk om bijvoorbeeld te leren in een jeugdorkest. Zonder papier spelen maakt het makkelijker om te kijken. Op zoek naar voorbeelden op YouTube vond ik onder een andere naam, *Soundpainting*, vergelijkbare dirigeer-gebaren door Walter Thompson.

Enkele gebaren zijn:

- Een uitnodigende 'kom maar'-beweging voor spelen
- Een wegschuifgebaar voor stoppen
- Gebaar voor hele groep en gebaar voor gedeelte van groep, of solo
- Hoge of lage tonen op hoofd-, borst- en buikhoogte aangeven
- met twee handen een horizontaal draadje trekken: een aangehouden toon
- Een golfbeweging: maak een melodie
- Met de linkerhand op de borst tikken voor het tempo en de rechterhand een solist aangeven
- De hand langs de groep 'vegen' voor een geluidswave
- Met de vingers in de lucht kriebelen; pointillisme oftewel veel korte nootjes
- Een vuist naar voren stoten voor een korte toon
- De vingers gespreid in elkaar schuiven en uit elkaar schuiven: *order/disorder*. Uit elkaar vallen en weer samen komen (bijvoorbeeld in intonatie of puls).

lange toon

wave

pointillism

Saskia heeft het afgelopen jaar de opleiding Improvisatiecoach gevolgd bij Robijn Tilanus, auteur van *Kwintessens* en *Vrij spel*. Middels

vrije opdrachten leerde Saskia om op een onderzoekende manier met tonaliteit te improviseren. Saskia vond meer verdieping in de beleving: de verbinding tussen de leerling met het instrument en zijn/haar muzikale uitdrukking. "Ik merkte dat het contact met de leerling veranderde op het moment dat ik met improviseren begon. Ik ervaar de communicatie veel meer als tweerichtingsverkeer en de leerlingen zijn meer betrokken."

'De klankduik' is een start opdracht voor de les. Kijk met liefde naar je instrument, neem het in handen en strijk één of twee tonen. Deze ontmoeting met je instrument is een 'hallo'. Het gaat er bij deze oefening om met volle aandacht te luisteren naar de klank zonder te oordelen over wat er klinkt. Om te spelen vanuit het niets.

Voor volwassenen kan deze opdracht heel zen zijn. Kinderen snappen het niet altijd. "Is het zo goed, juf?" Dan is het prettig om iets concretere opdrachten achter de hand te hebben, die onderzoekend zijn. Saskia speelt met jongere leerlingen 'De uitdaging'. Bijvoorbeeld: "Ik daag je uit voor een improvisatie met veel lange tonen, of met veel verschil tussen hard en zacht, of met een boom, of trollen, of in een droevige stemming..."

Tonaliteit onderzoeken middels improvisatie is een andere benadering dan de motorische aanpak waarbij we vingerpatronen automatiseren middels toonladders. Wat is de spanning van een kleine sext ten opzichte van de grondtoon? Welke toon speel je na deze sext? Waar wil de melodie naar toe? Welk gevoel geeft een groot septime? Kan je een liedje met alleen octaven maken? Of alleen secundes? Welke sfeer geeft dit?

Saskia merkt dat leerlingen in een dalende toonladder de grondtoon soms te hoog of te laag spelen. Ze beleven kennelijk niet het gevoel weer 'thuis te komen' op een grondtoon. Hoe kan dat? Is er geen tonaal besef? Zelfs een gevorderde leerling, die dagelijks dubbelgreep-tertsen speelde, bleek in een les over tonale improvisatie geen idee te hebben van het begrip 'terts'. Hierdoor merkte Saskia dat er nog veel mogelijkheden zijn om het harmonisch besef van haar leerlingen te ontwikkelen. De muzikale beleving is vaak onbewust. De motorische kant heeft alle aandacht gekregen.

Grondtoonbeleving en intervallen zichtbaar maken. Twee personen staan naast elkaar en spelen dezelfde toon. We spreken af dat deze toon, voor dit moment, de grondtoon is. Een van de spelers zet een stap opzij en speelt de secunde, terwijl de grondtoon blijft klinken. Oei, dat is spannend deze samenklank! Gaat de speler weer terug naar de grondtoon, of verder naar tertst??

Hai Saskia,

Afgelopen zaterdag gespeeld met *disorder/order*; handen uit en in elkaar. Grote lol!

Ik had de weken ervoor moeite om de concentratieboog van de repetitie vol te houden met deze nieuwe groep ongetrainde leerlingen. Ze wilden na een half uur oefenen vooral doorspelen, hoe slordig het ook klonk. Ik wilde graag iets van bewustzijn wekken over gelijk spelen en luisteren, zonder het erin te rammen. Met de autoritaire aanpak haakten ze af. Ze toonden passief verzet: niet erbij met de aandacht.

Ik begon met 'hartslag'-beweging en nodigde spelers uit van de puls af te wijken door rusten in te voegen, of andere ritmes te spelen. Alles op één toon D. Eigenlijk zijn dit al twee opdrachten, realiseer ik me... In het oefenstadium liet ik kinderen hun bedachte ritme voorspelen, om elkaar op weg te brengen. Dit onderdeel noemden we 'orde'.

Bij het *disorder*-gebaar mochten ze expres ieder voor zich gaan spelen, wat bij ons in de pauze en aan het begin dus zo klinkt. Een goede bewustwording, expres iets doen wat meestal ongewenst is en erbij stilstaan hoe dit klinkt!

Ik deed van tevoren handen in en uit elkaar ten teken welk spel er gespeeld ging worden.

Hield daarna twee handen uit elkaar en toen het gebaar starten. Om van *disorder* naar *order* te gaan moest ik handen in elkaar doen en het hartslaggebaar; twee gebaren tegelijk gaat niet. Oh, wat nu?

Ik deed handen in elkaar en direct erachter de puls slag op het hart. Na twee keer hoefde dat laatste al niet meer, omdat iedereen zich nog de puls herinnerde. En, beden ik nu achteraf, is het nog beter hen zelf een gemeenschappelijke puls te laten uitvinden na de chaos.

Hoi Imme,

Goed bezig! Om te starten met *disorder* kun je ook het 'chaos'-teken gebruiken dat ik ken van Kobranie. Je doet met twee handen alsof je een stokje breekt op je bovenbeen, dat je optilt met gebogen knie. Daarna geef je dan het teken 'start'.

Vanuit die chaos kun je dan het 'orde'-teken gebruiken. Er is ook een teken voor ritme. In Kobranie herinner ik me dat je met de beide handen een 'T' maakt. Dat kan in Soundpainting anders zijn.

Er kwam een nieuw jongetje bij de groep, daarom hebben we alles weer herhaald. Dat is nog wel een dingetje, straks kennen we veel tekens en komen er weer nieuwe kinderen bij. Misschien ga ik mijn collega van de basisgroep vragen of ze dit ook wil gaan doen met haar groep, of in elk geval wat basistekens, of dat we dit af en toe samen doen.

Ik was gevraagd om als warming-up met het orkest een storm te improviseren. Mijn eerste impuls was om er 'nee' tegen te zeggen, omdat ik hier nog maar net mee bezig ben. Toch heb ik uiteindelijk 'ja' gezegd. Het is een te mooie kans om te laten lopen. Ik zie al wel voor me hoe ik dat visueel kan vormgeven op papier (blokken).

Stuur ik je als ik het gemaakt heb. Ik vind het wel spannend. Ik heb al gedroomd dat iedereen het erg saai en stom vond....

Laat zo een leerling experimenteren met fysieke en tonale afstanden en beslissen welke klanken stabiel zijn, waar je graag blijft hangen en welke klanken vragen om door te lopen. Na terugkeer op de grondtoon kan de andere speler gaan onderzoeken welke afstanden bevallen en welke om doorlopen vragen.

Terugblikkend op Saskia's ervaringen in het lesgeven zie ik een ontwikkeling van exploratie naar verfijning. Een bevrijding uit oude knellende gewoonten naar een moderne klankwereld met nieuwe samenspelvormen, zonder noten op papier. Gevolgd door het verfijnen van de waarneming met meer technisch of muzikaal afgebakende opdrachten. Door het luisterend onderzoeken kan het oude vertrouwde toonmateriaal weer als nieuw beleefd worden.

De verschillende improvisatiebenaderingen kunnen worden afgestemd op de leerling en de situatie. Voor de ene leerling is een tonale opdracht toepasselijk, omdat er op dit terrein meer bewustzijn nodig is. De andere leerling zal gestimuleerd worden door een vrije improvisatieopdracht met klank of fantasie. In groe-

pen zijn de interactie-opdrachten interessant om het samenspel te ontwikkelen.

Saskia werkt veel samen met collega's. Zij is een 'impro lab' met collega's begonnen om nieuwe vormen te ontwikkelen en te experimenteren. Hieruit ontwikkelt zich weer materiaal voor de lessen. Ons gesprek is een voorbeeld van een dergelijke samenwerking. We oefenen momenteel met onze jeugdorkesten wekelijks een gebaar uit de *Soundpainting*-methodiek. De eerste repetities zijn al begonnen met deze gebaren: een prima *warming-up*. De uitdaging is om met deze gebaren een improvisatie te gaan maken (*instant composing*). IIII

Bronnen

Oefeningen uit theatersport van Saskia

Grondtoonoefening van Imme

Klankduik van Tilanus

Meer lezen of kijken

Kwintessens en Vrij spel van Robijn Tilanus

YouTube *Soundpainting* Walter Thompson

YouTube Kobranie Esmee Olthuis